

Personeelstekorten gaan nu echt pijn doen

De groei in de bedrijfssectoren kalft af. Een chronisch gebrek aan personeel en daarbovenop de toenemende vraag naar mensen met specifieke technische kennis zijn hiervan belangrijke oorzaken. Op korte termijn is geen verbetering te zien. Ondernemers moeten ingrijpende maatregelen nemen.

Eerst het goede nieuws: de economie draait op volle kracht en alle sectoren laten de komende twee jaar een gezonde groei zien, zo blijkt uit de berekeningen van de sectoreconomen van ABN AMRO. De groeipercentages van 2% tot in enkele gevallen zelfs 3% of 4% per sector geven reden tot optimisme. De agrarische sector doet het volgend jaar zelfs beter dan verwacht, net als de industrie en de retail. In 2020 groeien de meeste sectoren naar verwachting door.

Dan de kanttekening: de groei wordt geremd, waardoor de sectoren, evenals het bruto binnenlands product (bbp), in 2019 minder hard groeien dan in 2018. De begrotingsperikelen in Italië, de chaotische Brexit en de handelsoorlog tussen China en de VS voeden de onzekerheid. Dichterbij

huis gooit de krapte op de arbeidsmarkt, die inmiddels chronische vormen lijkt aan te nemen, extra olie op het vuur. Het aantal openstaande vacatures neemt kwartaal op kwartaal toe, zo blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De schaarste aan specifieke beroepsgroepen neemt toe. Programmeurs krijgen elke maand verzoeken om elders aan de slag te gaan.

Hoe minder snel die vacatures worden opgevuld, hoe meer pijn het gaat doen. Zo worden in de bouw al opdrachten afgewezen, omdat er onvoldoende vakmensen zijn. In de horeca sluiten restaurants hun deuren vanwege het chronische gebrek aan personeel en in de retail beperken winkels hun openingstijden. Het is daarom niet verwonderlijk dat 30% tot 35% van de ondernemers in de sectoren bouw, transport & logistiek, technologie & media,

Volume groei per sector in Nederland

	2018	2019	2020
	<i>%-mutaties</i>		
Agrarisch	-2,0%	2,0%	0,0%
Food	2,0%	1,0%	0,0%
Industrie	4,0%	3,5%	2,5%
Bouw	7,0%	4,0%	2,5%
Vastgoed*	7,0%	5,0%	4,0%
Retail	3,0%	2,0%	2,0%
Leisure	3,8%	3,0%	2,5%
Transport & Logistiek	2,5%	2,0%	1,5%
Telecom, Media & Technologie	3,0%	2,6%	2,3%
Zakelijke dienstverlening	5,5%	3,0%	2,5%

Bron: ABN AMRO Sector Advisory

*: prognose Vastgoed betreft waardeontwikkeling vastgoed

Kerncijfers Nederlandse economie

	2018	2019	2020
	<i>%-mutaties</i>		
BBP	2,6	2,0	1,7
- Particuliere consumptie	2,7	2,0	1,8
- Overheidsconsumptie	1,1	2,6	1,9
- Investerings	4,7	3,4	2,3
- Uitvoer	2,8	3,1	2,8
- Invoer	3,0	3,6	3,2
Consumentenprijzen (HICP)	1,7	2,7	1,8
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	3,8	3,6	3,6

Bron: CBS, TR Datastream, prognoses ABN AMRO Economisch Bureau

horeca en zakelijke dienstverlening de personeelstekorten als een belemmering ervaren voor groei, zoals blijkt uit de conjunctuurenquête van het CBS uit november.

Putten uit de personeelsbakken van uitzendbureaus, een beproefde oplossing bij schaarste, biedt ook weinig soelaas meer. De uitzenders voelen de schaarste net zo hard of zelfs harder. Van de ondernemers in de uitzendsector zegt liefst 58% de tekorten als een belemmering te ervaren. De groei in het aantal uitzenduren is volgens cijfers van uitzendkoepel ABU opgedroogd. De prijzen stijgen echter wel, waardoor het voor ondernemers lastiger wordt externe arbeidskrachten in te huren.

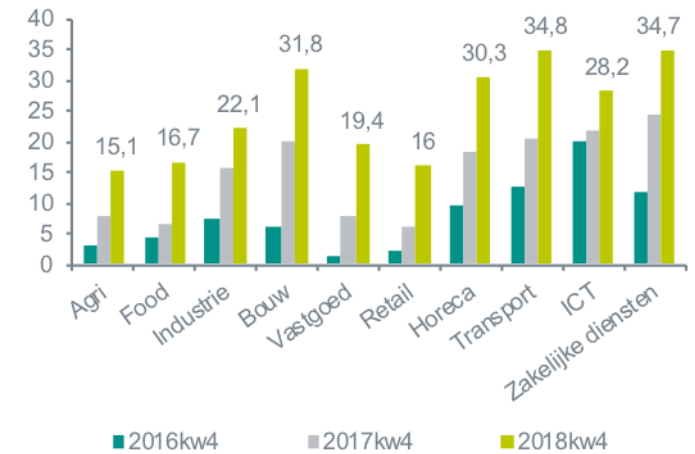
Volgens het CBS zijn de prijzen in de uitzendsector in het tweede kwartaal van 2018 ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder met 5,3% gestegen. Mart Clement, directeur-eigenaar van Clement Metaal & Techniek, vindt zijn uitzendkrachten zo duur geworden, dat hij ze niet meer inhuurt. 'Voor een jongen van 21 moet ik 6000 euro per maand betalen,' zegt hij in een reactie. 'En dan moet ik hem ook nog op eigen kosten drie weken inwerken. Als ik personeel na een paar maanden wil overnemen kost me dat 12.000 euro.' Clement heeft nu zijn eigen mensen bereid gevonden vaker over te werken, maar

andere ondernemers zitten met de handen in het haar. 'De kunst is niet alleen om mensen te krijgen, maar ook om het personeel vast te houden,' zegt een hoteleigenaar uit de provincie. Hij ziet zijn beste personeel naar grote hotels in de steden gaan, omdat daar meer wordt betaald. En zelf haalt hij mensen met gevoel voor gastheerschap weg bij de retail. Uit onderzoek van de Intelligence Group onder 16.000 Nederlandse werknemers blijkt dat bijna 30% van de werknemers een keer per maand wordt benaderd voor een nieuwe baan. It'ers zijn uiteraard het meest geliefd; zij kunnen zich net als ingenieurs en technici verheugen in regelmatige e-mailverzoeken van headhunters. Bedrijven moeten daarom alles in het werk stellen om zo aantrekkelijk te zijn dat het eigen personeel blijft en bovendien nieuwe aanwas kan worden binnengehaald.

Investeren in opleiding en training is hiervoor een veelgehoorde oplossing. Mart Clement van Clement Metaal & Techniek gaat nog een stap verder. Hij wil zijn mensen meer vrijheid geven. Zo mogen ze hun eigen orders kiezen en zelf bepalen op welke uren ze willen werken. Een Amsterdamse horecaondernemer deelt motivatiebonussen uit wanneer iemand meer uren maakt, zodat hij minder nieuwe mensen hoeft aan te nemen en zijn eigen personeel meer tevreden is. In de bouw wordt opgeroepen te investeren in automatisering en robotisering. Dit lijkt voor deze sector de enige manier om het chronische tekort op te lossen.

Figuur 1: Tekort aan arbeidskrachten

% ondernemers die tekort arbeidskrachten als belemmering ervaren

Bron: CBS

Figuur 2: Groei uitzenduren loopt terug

% groei uitzenduren

Bron: ABU

(% volumegroei)	2019	2020
Agrarisch	2,0%	0,0%

Nadia Menkveld – Sectoreconoom
nadia.menkveld@nl.abnamro.com

Het afgelopen jaar was een bewogen jaar; de droogste zomer sinds 1906, een goed ontvangen nieuwe landbouwvisie van minister Schouten en lagere zuivel- en varkensvleesprijzen. Met name tuinders en akkerbouwers hadden last van de droge zomer. De productie viel terug en hoewel de prijzen stegen, was dit voor veel akkerbouwers onvoldoende om het inkomen op peil te houden. Binnen de akkerbouw beleefden aardappeltelers de slechtste oogst sinds 1998, toen juist zware regenval voor een fors lagere oogst zorgde. Melkveehouders kregen naast de droogte in 2018 te maken met een lagere zuivelprijs. En ook de prijs van varkensvlees daalde. Voor 2019 verwacht ABN AMRO dat de productie van de landbouw per saldo toeneemt. Wel is er een groot verschil tussen plantaardige en dierlijke sectoren. De volumes in de plantaardige sectoren liggen in 2019 naar verwachting hoger, terwijl de productie in de dierlijke sectoren juist daalt. De lagere prijs voor varkens zorgt in Nederland en in de Europese Unie (EU) voor een lagere productie. In de andere dierlijke sectoren blijft de productie naar verwachting min of meer stabiel.

Sterke vraag naar lager opgeleid personeel

De vacaturegraad (het aantal vacatures per 1.000 banen) in de agrarische sector ligt al geruime tijd lager dan de totale vacaturegraad in de Nederlandse economie. Toch kampt ook de agrarische sector met een krappere wordende arbeidsmarkt. De vacaturegraad in de landbouw is in twee jaar tijd namelijk gestegen van 9 naar 20. In het derde kwartaal van 2018 stonden 2400 vacatures open en steeds meer boeren en tuinders ervaren het tekort aan arbeidskrachten als een belemmering in hun bedrijfsvoering. Naast een brede vraag naar loonwerkers heeft met name de tuinbouw behoefte aan oogst- en productiemedewerkers. Het tekort aan lager opgeleid personeel (vmbo) is het grootst, maar het valt op dat er in de melkveehouderij juist vraag is naar wat hoger (mbo 3) opgeleid personeel. In de melkveehouderij neemt de robotiseringsgraad toe. Dit leidt tot de behoefte aan personeel met bijzondere kwalificaties.

(% volumegroei)	2019	2020
Food	1,0%	0,0%

Nadia Menkveld – Sectoreconoom
nadia.menkveld@nl.abnamro.com

De sector Food omvat groothandels en producenten van voedingsmiddelen. In 2018 steeg de groothandelsomzet naar schatting met circa 2%. De hoogste groei werd behaald door groothandels in dranken (6%), terwijl ook handelaren in zuivel en in aardappelen, groente en fruit (agf) meer omzet boekten. De lagere

prijs van zuivel drukte in de laatste maanden van 2018 wel op de omzet van de zuivelhandelaren. ABN AMRO verwacht dat die druk ook in het begin van 2019 aanhoudt. De foodfabrikanten produceerden in 2018 circa 3% meer, maar doordat de prijzen daalden steeg de omzet nauwelijks. De sterkste prijsdaling vond plaats bij de slachterijen en de vleeswarenindustrie. Dit kwam vooral doordat de prijs van varkensvlees in 2018 een stuk lager lag dan het jaar ervoor. De uitvoerwaarde van voedingsmiddelen steeg in de eerste negen maanden nauwelijks (1%) doordat de economische groei in de eurozone tegenviel. Ruim 80% van de foodexport gaat namelijk naar landen binnen Europa, met Duitsland als belangrijkste bestemming. In 2019 valt de bbp-groei van de eurozone naar verwachting verder terug naar 1,4% en dat gaat gepaard met druk op de uitvoer van voedingsmiddelen. Ook de volumegroei in de supermarkten en horeca ligt lager, omdat de particuliere bestedingen minder hard stijgen. Per saldo verwacht ABN AMRO dat de volumes voor de sector Food volgend jaar nog wel groeien (1%), maar dat de groei lager ligt dan dit jaar (2%).

Veel vacatures middenkader

Ook de producenten van voedingsmiddelen maken zich zorgen om het arbeidstekort. Door middel van automatisering en robotisering kan een deel van de personeelskrapte aan de onderkant van de arbeidsmarkt worden opgelost, maar hierdoor ontstaan wel meer

vacatures in het middenkader. Het invullen van die vacatures blijkt een uitdaging. De ondernemers in de sector Food zijn zich hier van bewust; zij brengen de sector actief onder de aandacht bij potentiële werknemers door onder meer voorlichting te geven onder studenten of jongeren die nog een studie moeten kiezen.

(% volumegroei)	2019	2020
Industrie	3,5%	2,5%

Albert Jan Swart – Sectoreconoom
albert.jan.swart@nl.abnamro.com

De groei van de Nederlandse industrie zwakt in 2019 naar verwachting af. De belangrijkste reden daarvoor is de groeivertraging van de binnenlandse investeringen en die van de Nederlandse economie als geheel. De groei van de elektrische apparatenindustrie en de meubelindustrie neemt daardoor licht af. Door de tragere groei van de bouw zal er iets minder vraag zijn naar rubber en kunststof. De industrie is grotendeels afhankelijk van de export, waarvan de groei naar verwachting in 2019 ondanks alle onzekerheden juist licht versnelt. Als dat inderdaad gebeurt, valt de groeivertraging van de industrie mee. De groei zal dan teruglopen naar 3,5% in 2019 tegen circa 4,0% dit jaar. In 2020 zal de groei van de binnenlandse investeringen verder inzakken. De groei van de uitvoer loopt dan eveneens terug, met voor de industrie een verdere groeivertraging naar 2,5% tot gevolg.

Krapte op de arbeidsmarkt: zand in de motor van de industrie?

De krapte op de arbeidsmarkt is al langer een probleem, maar wordt steeds nijpender. Uit de conjunctuurenquête van het CBS blijkt dat ondernemers verwachten dat de werkgelegenheid in de industrie nog verder zal toenemen. Het gevolg: hogere lonen in 2019. Dat is lastig voor bijvoorbeeld de basismetaalindustrie, die veel last heeft van concurrentie uit het buitenland. Groei en marges staan in deze branche onder druk en sturen op kosten is dus cruciaal. Helaas is het lastig concurreren met landen waar de lonen een stuk lager liggen. Is het dan allemaal kommer en kwel wat betreft de arbeidsmarkt? Niet per se. De industrie draait op volle toeren en beseft al een paar jaar dat het tekort aan arbeidskrachten een groeiend probleem is. In 2018 is flink geïnvesteerd in nieuwe machines en IT om efficiënter te produceren. Uit cijfers van het CBS blijkt dat industriële ondernemers in 2019 nog meer willen investeren in efficiëntere productie. Het is daarom te verwachten dat de arbeidsproductiviteit zal toenemen. Bovendien maken sommige bedrijfstakken, zoals de machine-industrie, onderscheidende producten met veel toegevoegde waarde. Zij hebben minder last van concurrentie uit het buitenland en kunnen kostenstijgingen daardoor makkelijker doorberekenen aan hun klanten.

(% volumegroei)	2019	2020
Bouw	4,0%	2,5%

Madeline Buijs – Sectoreconoom
madeline.buijs@nl.abnamro.com

De groei van de bouwsector zwakt in 2019 en 2020 af, in lijn met het afzakken van de groei van de Nederlandse economie. Voor 2019 wordt een groei van 4% verwacht en voor 2020 een groei van 2,5%. Binnen de sector trekt de grond-, wegen- en waterbouw (gww) de komende jaren de kar. De investeringen van de rijksoverheid nemen sterk toe, onder andere doordat op Prinsjesdag extra geld voor infrastructuur is vrijgemaakt. De woningbouw zal minder hard groeien dan in voorgaande jaren. Door tekorten aan materialen en personeel nemen de bouwkosten toe en de afgegeven vergunningen voor nieuwe woningen af. Andere branches, zoals de groothandel en productie van bouwmaterialen laten lichte, maar afzwakkende groei zien.

Knellende arbeidsmarkt heeft grote gevolgen

Was vorig jaar de arbeidsmarkt al een remmende factor, dit jaar is de krapte op de arbeidsmarkt nog veel groter geworden. In het derde kwartaal van 2018 waren er 51 vacatures per 1.000 banen in de bouw. Deze vacaturegraad ligt ver boven het Nederlandse gemiddelde van 31. Ter vergelijking, twee jaar geleden lag de vacaturegraad op slechts 24. Dit is een verdubbeling in twee jaar tijd. Bouwbedrijven hebben grote moeite om

personeel te vinden en huren daarom veel zzp'ers in. Deze arbeidskrachten vragen echter veel hogere tarieven, waardoor de bouwkosten op dit moment sterk stijgen. Dit zet de marge van bouwbedrijven onder druk. Veel bouwprojecten zijn een aantal jaar geleden aanbesteed en daarbij is in de huidige kostenstijging niet voorzien. Hierdoor is het resultaat bij sommige bouwbedrijven zo sterk onder druk gekomen dat ze failliet gaan. Sinds juli 2018 is het aantal faillissementen in de bouw met 14% gestegen. De langdurig dalende trend van het aantal faillissementen sinds 2013 is hiermee gekeerd. Ook zorgen de hoge kosten voor problemen met de kwaliteit van gebouwen omdat er (te) snel gebouwd worden. Verder is sprake van crisisbouw daar er zo min mogelijk en goedkopere materialen in gebouwen worden gebruikt om de kosten te beperken.

(% groei waarde vastgoed)	2019	2020
Vastgoed	5,0%	4,0%

Madeline Buijs – Sectoreconoom
madeline.buijs@nl.abnamro.com

De ontwikkelingen in de vastgoedsector zijn sterk afhankelijk van de ontwikkelingen in de Nederlandse economie. Een belangrijke graadmeter om de gezondheid van de sector te meten, de waardeontwikkeling van het vastgoed (ten opzichte van de boekwaarde). De verwachting is dat de waarde van het Nederlandse vastgoed (winkels, kantoren,

bedrijfsruimten en woningen) in 2019 en 2020 minder hard groeit, net als de Nederlandse economie. Voor 2019 wordt een groei van 5% verwacht en voor 2020 een groei van 4%. De vastgoedsector profiteert op dit moment van de zeer lage rente, waardoor vastgoed een interessant alternatief is om rendement te behalen. De rente zal pas in 2020 structureel omhoog gaan. Niet alle vastgoedtypen presteren even goed. De groei van het Nederlandse vastgoed wordt met name gedreven door woningen en kantoren. Winkelvastgoed heeft het nog steeds moeilijk door de vele leegstaande panden die niet meer verhuurbaar zijn.

Indirect effect knellende arbeidsmarkt

De krapte op de arbeidsmarkt heeft directe gevolgen voor projectontwikkelaars. Hieronder zitten veel bouwers die projecten ontwikkelen die op het laatste moment niet doorgaan of tegen veel hogere kosten moeten worden uitgevoerd. Vastgoedbeleggers voelen de personeelskrapte op een indirecte manier. Nu vanwege de hoge kosten minder wordt gebouwd, ontstaat een suboptimale voorraad gebouwen. Het zijn namelijk vooral nieuwe gebouwen waar veel vraag naar is en die de waarde van het totale vastgoed zouden kunnen verhogen. Bovendien kan transformatie van gebouwen naar een nieuwe bestemming door de personeelskrapte vertraging oplopen. Daarnaast kan de verplichte verduurzaming van kantoren hierdoor niet uitgevoerd worden. Dit

heeft een negatieve invloed op de waarde van vastgoed, want kantoren met een energielabel D of lager mogen vanaf 2023 niet meer verhuurd worden. Vastgoedbeleggers gaat dit op termijn in hun portefeuille voelen.

(% volumegroei)	2019	2020
Retail	2,0%	2,0%

Sonny Duijn – Sectoreconoom
sonny.duijn@nl.abnamro.com

De Retail gaat een nieuw jaar van groei tegemoet. Voor zowel 2019 als voor 2020 gaan we uit van een volumegroei van 2%. Dit betekent een vertraging ten opzichte van 2018. Het inkomen van huishoudens neemt in 2019 minder snel toe en hetzelfde geldt voor de consumptie. De laatste maanden nam het vertrouwen van de consument al beetje bij beetje af. Toch blijft de groei gestaag. En omdat een groot deel van de kosten van winkeliers 'vast' is, stijgt bij extra omzet de (absolute) winst doorgaans mee. Achter die gestage groeicijfers ontrolt zich een complex speelveld. De consument is in de loop van de jaren kritischer geworden en heeft meer macht gekregen. De consument maakt via het internet eerst een uitgebreide vergelijking tussen alle mogelijke producten alvorens naar de winkel te gaan. Soms vindt die laatste stap niet eens plaats: de internetomzet in de detailhandel groeit in 2019 naar verwachting even snel als in 2018, met ongeveer 18%. Het is voor winkeliers echter moeilijk om de omzet

die online wordt behaald te laten bijdragen aan de winst. Winkeliers moeten extra kosten maken, bijvoorbeeld voor het bezorgen van de producten.

Voor retailers is het van belang zich te onderscheiden, omdat de concurrentie groot is. Dit kunnen ze doen door de consument gemak te bieden, zoals het hebben van zelfscanners bij de boodschappen of het bieden van pasvormen bij schoenenwinkels. Een ander middel is om maatschappelijke betrokkenheid te tonen, zoals Bellamy Gallery doet. Deze dameskledingwinkel zet op de prijskaartjes van de kleding informatie over welke marges in de hele productieketen zijn gemaakt.

Service bij het personeel cruciaal

Juist nu de klant zich in hoge mate digitaal oriënteert, is het service dat het voornaamste onderscheidende kenmerk is van de winkel. Sterker: klantvriendelijkheid, ondersteuning en sfeer in de winkel hebben een grotere invloed op de klanttevredenheid dan het assortiment of de prijzen.

Retailers stellen meer eisen aan het personeel dan voorheen en kunnen daarom moeilijker het voor hen 'perfecte' personeel vinden. Liefst 16% van de detailhandelaren ziet het tekort aan personeel als belemmering. Exact een jaar geleden was dit nog 6% en eind 2016 nog 2%.

(% volumegroei)	2019	2020
Leisure¹	3,0%	2,5%

Sonny Duijn – Sectoreconoom
sonny.duijn@nl.abnamro.com

De groeifundamenten die de sector Leisure in 2018 kenden, blijven in 2019 en 2020 van kracht. Een van die fundamenten is de gegroeide consumptie buitenshuis. De consument heeft meer eetmomenten dan vroeger en bezoekt met grote regelmaat fastfoodzaken en restaurants. Daarom kan het bijvoorbeeld kansrijk zijn om een eetmoment toe te voegen: denk bijvoorbeeld aan de McDonalds, die tegenwoordig ontbijten aanbieden. Deze trend wordt sterk gedreven door demografische omstandigheden: een op de vijf millennials eet minimaal een keer per week buitenshuis.

Een ander belangrijk fundament onder de groei van Leisure is toerisme. In 2018 neemt het aantal logies-overnachtingen in Nederland met 4,2% toe. Voor 2019 gaan we uit van een stijging van 3,7%, vooral gedreven door buitenlands toerisme.

Tegelijkertijd herkent niet iedere ondernemer zich in de duidelijke groeicijfers van de sector. Een van de oorzaken hiervan is dat in sommige plaatsen het aanbod fors is toegenomen. Zo worden in de komende jaren diverse hotelprojecten gerealiseerd, bijvoorbeeld in Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Rotterdam en

de provincie Limburg. Bovendien is Airbnb een doorn in het oog voor aanbieders van overnachtingen. Door deze toegenomen concurrentie is het inzetten op onderscheidend vermogen van het grootste belang.

Tekort aan koks

De basis mag sterk zijn, maar de groei vertraagt in 2019 en 2020. De vertraging in het groeitempo wordt mede veroorzaakt door het tekort aan arbeidskrachten. Diverse restaurants en cafés zijn al gesloten om de simpele reden dat er te weinig personeel was om deze ondernemingen te bestieren. De horeca heeft op het moment 49 vacatures op elke 1000 banen. Sinds 2008 is deze vacaturegraad niet zo hoog geweest.

Veel bedrijven ervaren het tekort dan ook als belemmering, waar dat enkele jaren terug slechts mondjesmaat zo werd ervaren. De tekorten betreffen in het bijzonder koks en bedieningspersoneel. Eerder vermeldde het UWV al dat er een groot verloop is onder mensen die een opleiding tot kok hebben gevolgd. Het is daarom belangrijk dat ondernemingen hun werknemers binnenboord weten te houden, bijvoorbeeld door hen een duidelijk carrièreperspectief te bieden.

¹ Horeca (hotels en eet- en drinkgelegenheden geldt hier als proxy voor Leisure).

(% volumegroei)	2019	2020
Transport & Logistiek	2,0%	1,5%

Albert Jan Swart – Sectoreconoom
albert.jan.swart@nl.abnamro.com

De groei van de transportsector valt naar verwachting iets terug, van naar schatting 2,5% in 2018 naar 2,0% in 2019. We verwachten dat de import en export licht aantrekken, wat een stuwend effect zal hebben op de volumes. Daarentegen zal de tragere groei van de particuliere consumptie en van de bouw een rem op de volumegroei geven, vooral in het wegvervoer. In de zeevaart zijn de volumes, gemeten in gewicht (tonnen) al langer aan het dalen. Dat komt doordat in de havens minder overslag is van bulkgoed als kolen als gevolg van de sluiting van kolencentrales. Toch groeit de omzet, dankzij de snelle groei van containeroverslag. De binnenvaart is gevoelig voor ontwikkelingen in andere sectoren, zoals de bouw en in de industrie. Daardoor kan de volumegroei in de binnenvaart wat worden afgeremd. Wereldwijd zijn er veel onzekerheden, zoals de dreiging van een 'harde' Brexit. Een chaotische Brexit heeft een grote impact op de transportsector, zoals het ontstaan van files bij de douane en een krimp van de export naar het Verenigd Koninkrijk. Vooralsnog gaan we daar niet vanuit.

Tekort aan chauffeurs zet marges verder onder druk

De transportsector heeft sinds het derde kwartaal van 2018 echt last van een tekort aan arbeidskrachten. Met name in het wegvervoer en bij opslagbedrijven en logistiek dienstverleners is moeilijk personeel te krijgen. Bijna 35% van de ondernemers in de transportsector geeft aan dat het tekort aan arbeidskrachten een belemmering vormt. Dat percentage is nog nooit zo hoog geweest. Het aantal openstaande vacatures lijkt steeds sneller te groeien. Personeel dat wel beschikbaar is, wordt steeds duurder. Dat zet de toch al dunne winstmarges verder onder druk, vooral in het goederenwegvervoer. Het is zorgwekkend dat transportondernemers er zelfs in deze tijden van hoogconjunctuur niet in slagen kostenstijgingen door te berekenen aan hun klanten. In 2019 zullen de lonen nog sneller groeien en daarmee kunnen de marges verder verslechteren.

(% volumegroei)	2019	2020
TMT	2,6%	2,3%

Kasper Buiting – Sectoreconoom
kasper.buiting@nl.abnamro.com

De sector Technologie, Media & Telecom (TMT) als geheel laat een iets bovengemiddelde groei zien ten opzichte van andere sectoren. Wij verwachten een volumegroei van 2,6% in 2019. Dat is bijna een half procent lager dan afgelopen jaar. In 2020 neemt de groei verder

af: het volume neemt dan met 2,3% toe. Dat is bovengemiddeld ten opzichte van de andere sectoren. Kijken we echter naar omzet, dan valt de groei een stuk lager uit. In de TMT-sector is namelijk sprake van dalende prijzen, waardoor de omzetgroei vrij laag blijft. Kijken we echter naar de subsectoren van TMT, dan blijken groeicijfers sterk uiteen te lopen. Veel branches binnen TMT profiteren niet van het gunstige economische getij. Drukkerijen, uitgevers en de telecombranche laten al jaren omzetkrimp zien. De groei van de TMT-sector is vooral te danken aan de IT-branche. De IT is al jaren een van de sterkst groeiende bedrijfstakken, zowel binnen de sector als binnen de gehele Nederlandse economie. De omzetgroei van deze branche over 2018 bedraagt 6%.

Vooral IT'ers zeer gewild

Het tekort aan personeel dat de gehele Nederlandse economie plaagt, is in deze branche zo mogelijk een nog groter probleem. IT'ers zijn zeer gewild en moeilijk te krijgen. Bijna 40% van de ondernemers in de IT geeft inmiddels aan dat het tekort aan personeel een belemmering voor groei is geworden.

ABN AMRO verwacht dat dit beeld van de TMT-sector de komende jaren onveranderd blijft. Aan de ene kant bevinden zich de branches die het door digitalisering moeilijk hebben; aan de andere kant bevindt zich de IT-branche die de digitalisering van de economie juist mogelijk maakt en sterk groeit.

(% volumegroei)	2019	2020
Zakelijke diensten	3,0%	2,5%

Kasper Buiting – Sectoreconoom
kasper.buiting@nl.abnamro.com

Ook 2018 was weer een sterk jaar voor de zakelijke dienstverlening. De sector behoort al enkele jaren tot de sterkst presterende. De omzetgroei van de zakelijke dienstverlening correleert sterk met die van de economie als geheel. Bij een sterk presterende economie ontstaat veel vraag naar de (ondersteunende) diensten van de zakelijke dienstverlening. De economie zal naar verwachting in 2019 en 2020 minder hard groeien dan afgelopen jaar. Wij verwachten dan ook dat de groei van de zakelijke dienstverlening zal afnemen, maar dat de sector tegelijk blijft profiteren van het nog altijd gunstige economische klimaat. Onze voorspelling is een volumegroei van 3% en een omzetgroei van 5½%. Die groei wordt breed gedragen, al het zijn de HR-services en de organisatiebureaus die het meest bijdragen aan de sterke omzetgroei.

Ondanks grote vraag daalt urengroei uitzendbureaus

De zakelijke dienstverlening is bij uitstek een sector waar de mensen het belangrijkste kapitaal van de bedrijven zijn. De toenemende vraag naar goed opgeleid personeel wordt met name hier gevoeld. Ondernemers in de sector geven al langer aan dat het tekort aan personeel hun

belangrijkste (en vaak enige) hinderpaal is voor de groei van hun bedrijf. Met name in de uitzendbranche is het percentage ondernemers dat dit tekort als belemmering ziet hoog. Uitzendbureaus hebben uiteraard baat bij een groeiende economie en een groeiende vraag naar personeel, maar het blijkt steeds moeilijker de juiste personen te vinden voor vacatures. Dit jaar zagen we deze belemmering voor het eerst terug in harde cijfers. De groei van het aantal uitzenduren, jarenlang meer dan 5% op jaarbasis, is volgens branche-organisatie ABU sinds de zomer teruggelopen naar iets boven nul. Een tekort zou normaal gesproken opwaartse druk op tarieven met zich meebrengen. Een stijging van de tarieven is lang uitgebleven, maar daarin is het afgelopen jaar verandering gekomen. Nu de tarieven weer licht oplopen, zal de omzetgroei van HR-services vrij hoog blijven, zij het minder hoog dan afgelopen jaar.

ABN AMRO Sector Advisory

Contactpersoon Sectoren Algemeen:

Franka Rolvink Couzy, Hoofd Sector Research

Tel. 06 – 413 74 109

franka.rolvink@nl.abnamro.com

ABN AMRO Sector Advisory

ABN AMRO Sector Advisory				ABN AMRO Sector Advisory			
	Sander van Wijk	Hoofd Sector Advisory	sander.van.wijk@nl.abnamro.com	Industrie	David Kemps	Sector Banker	david.kemps@nl.abnamro.com
	Franka Rolvink-Couzy	Hoofd Sector Research	franka.rolvink@nl.abnamro.com		Albert Jan Swart	Sector Econoom	albert.jan.swart@nl.abnamro.com
	Rishma Hoeba	Secretaresse	rishma.hoeba@nl.abnamro.com		Alexander Goense	Sector Analist	alexander.goense@nl.abnamro.com
Agrarisch	Pierre Berntsen	Sector Banker	pj.berntsen@nl.abnamro.com	Transport & Logistiek	Bart Banning	Sector Banker	bart.banning@nl.abnamro.com
	Jan de Ruyter	Sector Banker	jan.de.ruyter@nl.abnamro.com		Albert Jan Swart	Sector Econoom	albert.jan.swart@nl.abnamro.com
	Nadia Menkveld	Sector Econoom	nadia.menkveld@nl.abnamro.com		Bram van Amerongen	Sector Analist	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com
	Martijn Leguijt	Sector Analist	martijn.leguijt@nl.abnamro.com				
Food	Rob Morren	Sector Banker	rob.morren@nl.abnamro.com	Bouw	Petran van Heel	Sector Banker	petran.van.heel@nl.abnamro.com
	Nadia Menkveld	Sector Econoom	nadia.menkveld@nl.abnamro.com		Madeline Buijs	Sector Econoom	madeline.buijs@nl.abnamro.com
	Martijn Leguijt	Sector Analist	martijn.leguijt@nl.abnamro.com		Casper Wolf	Sector Analist	casper.wolf@nl.abnamro.com
TMT	Steven Peters	Sector Banker	steven.peters@nl.abnamro.com	Vastgoed	Petran van Heel	Sector Banker	petran.van.heel@nl.abnamro.com
	Kasper Buiting	Sector Econoom	kasper.buiting@nl.abnamro.com		Madeline Buijs	Sector Econoom	madeline.buijs@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	Sector Analist	justine.vijver@nl.abnamro.com		Casper Wolf	Sector Analist	casper.wolf@nl.abnamro.com
Zakelijke diensten	Han Mesters	Sector Banker	han.mesters@nl.abnamro.com	Healthcare	Anja van Balen	Sector Banker	anja.van.balen@nl.abnamro.com
	Kasper Buiting	Sector Econoom	kasper.buiting@nl.abnamro.com		Laura Kranenburg	Sector Analist	laura.kranenburg@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	Sector Analist	justine.vijver@nl.abnamro.com				
Retail	Henk Hofstede	Sector Banker	henk.hofstede@nl.abnamro.com	Thema's	Loek Caris	Sector Econoom	loek.caris@nl.abnamro.com
	Sonny Duijn	Sector Econoom	sonny.duijn@nl.abnamro.com		Bram van Amerongen	Sector Analist	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com
	Selma van der Graaf	Sector Analist	selma.van.der.graaf@nl.abnamro.com				
Leisure	Stef Driessen	Sector Banker	stef.driessen@nl.abnamro.com	Grondstoffen			
	Sonny Duijn	Sector Econoom	sonny.duijn@nl.abnamro.com	- Industriële Metalen	Casper Burgering	Sector Econoom	casper.burgering@nl.abnamro.com
	Selma van der Graaf	Sector Analist	selma.van.der.graaf@nl.abnamro.com	- Agricommodities	Casper Burgering	Sector Econoom	casper.burgering@nl.abnamro.com

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd. Het gebruik van tekst en/of cijfers uit deze publicatie is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Teksten zijn afgesloten op 12 december 2018